

**Fokus på beskrivelsen af
elevens alsidige
personlige
udvikling**

**Klare
Mål**

Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie nr. 12 - 2002
Grundskolen

**Denne bearbejdelse af Klare Mål er lavet
på begrund af word dokumenter fra
undervisningsministeriet, og indeholder
den samme tekst som de trykte udgaver.**

**Den eneste undtagelse er billeder, som ikke kunne
bruges på grund af ophavsret.**

Forord

Regeringen ønsker at styrke det faglige niveau i folkeskolen samtidig med, at undervisningen bliver differentieret og dermed målrettet den enkelte elev. En styrket faglighed i undervisningen går hånd i hånd med udviklingen af elevernes alsidige personlige kompetencer. Valget står ikke mellem, på den ene side, en faglig stærk skole - hvor eleverne ikke bryder sig om at være - eller på den anden side, en skole, hvor eleverne trives godt, fordi der ikke stilles krav.

De nye fagbeskrivelser indeholder mere præcise centrale kundskabs- og færdighedsområder (CKF) samt vejledende delmål og udgør rygraden i initiativet Klare Mål, som understøtter regeringens politik om øget åbenhed og gennemsigtighed i uddannelsessektoren.

Hensigten er, at de nye centrale kundskabs- og færdighedsområder og de tilhørende delmål skal give lærerne et mere klart og tydeligt billede af, hvad børnene skal lære, uden at der tages stilling til hvordan. Der er tale om en hjælpende hånd til den enkelte lærer i tilrettelæggelsen af undervisningen. Samtidig vil de nye CKF'er og delmål kunne forenkle den løbende evaluering af undervisningen. Det er ligeledes hensigten, at de nye CKF'er og delmål skal give både lærere og forældre mulighed for langt tidligere i skoleforløbet at tage hånd om de elever, der lærer i et andet tempo end gennemsnittet.

Endelig forestiller jeg mig, at Klare Mål i fremtiden bliver et centralt element i undervisningen på lærerseminarierne, så de studerende allerede tidligt i deres uddannelsesforløb får et klart kendskab til og overblik over, hvad målene med undervisningen er i skolen.

Jeg betragter Klare Mål som et dialogredskab, der giver lærere, elever og forældre mulighed for sammen at vurdere undervisning og dermed få rettet op, hvis skolen, og dermed eleverne, har vanskeligt ved at leve op til kravene.

Klare Mål handler også om trivsel og elevernes alsidige personlige udvikling. Derfor vil Undervisningsministeriet i sammenhæng med Klare Mål for fagene udsende et vejledningsmateriale, som kommuner og skoler kan bruge, når de beskriver, hvordan skolen arbejder med elevernes alsidige personlige udvikling.

Det er et led i regeringens politik, at skolen skal åbne sig mod omverdenen. Forældrene og det øvrige omgivende samfund skal have et mere klart billede af, hvad der sker i skolen. Initiativet Klare Mål er derfor en relevant forlængelse af regeringens ønske om en mere åben og gennemsigtig uddannelsessektor.

Folkeskolen er en af demokratiets nøgleinstitutioner, som jeg mener kan vinde i kvalitet og renommé, hvis det daglige arbejde bliver gjort mere synligt for alle.

Ulla Tørnæs

Undervisningsminister

Indledning

Klare Mål erstatter folkeskolens tidligere faghæfter. De nye "hæfter" indeholder et uændret formål for faget/emnet, nyformulerede centrale kundskabs- og færdighedsområder (CKF'er), nye vejledende delmål, uændrede læseplaner og en uændret vejledning.

De nye CKF'er beskriver slutmålet for undervisningen i faget og er bindende for alle kommuner. De vejledende delmål udsendes til inspiration for kommunerne, som skal fastlægge de bindende mål for undervisningen på forskellige klassetrin.

Som et særligt aspekt af Klare Mål stilles der fremover krav til kommunerne og skolerne om nærmere at beskrive, hvordan arbejdet med udviklingen af elevernes alsidige personlige udvikling indgår i skolens virksomhed. Det kan fremgå af læseplanerne eller på anden måde. Undervisningsministeriet har udarbejdet et materiale, som kan bruges af kommunerne i arbejdet hermed.

En række fagfolk fra skolens verden, Danmarks Pædagogiske Universitet, Danmarks Lærerforening og faglige foreninger har medvirket til udformningen af teksterne. Andre har læst med og givet gode råd og ideer. Tak til alle for konstruktiv medvirken undervejs. Undervisningsministeriet står for den endelige udformning af materialet.

Kim Mørch Jacobsen

Uddannelsesdirektør

Fokus på beskrivelsen af
elevens alsidige personlige udvikling

Forord og indledning
(Indsættes)

Beskrivelserne af elevens alsidige personlige udvikling

Arbejdet med elevernes alsidige personlige udvikling må ses som summen af det, der foregår i fagene, i tværfaglige sammenhænge og i skolens liv i øvrigt. Derfor må beskrivelserne kædes sammen med de klarere mål for folkeskolens fag.

Undervisningen i fag og tværgående emner og problemstillinger skal understøttes af aktiviteter og arbejdsformer, som fremmer elevens alsidige personlige udvikling og trivsel.

Arbejdet med at beskrive, hvordan man lokalt vil fremme dette, skal ses i sammenhæng med initiativet ”Klare Mål”. Det bygger på en beslutning om, at der skal udarbejdes delmål for undervisningen i de enkelte fag i folkeskolen, sådan at det bliver klart for elever, forældre og lærere, hvad det er hensigten, at eleverne skal kunne efter bestemte klassetrin (bekendtgørelse nr. 154 af 7. marts 2001). Delmålene for fagene dansk og matematik har virkning fra den 1. august 2001. De øvrige obligatoriske fag og tilbudsfag vil blive omfattet af samme bestemmelser pr. 1. august 2002. August 2003 følger de resterende fag og emner.

De nærmere bestemmelser om ændringerne er beskrevet i bekendtgørelsen om formålet med undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner.

Uddrag af

Bekendtgørelse om ændring af bekendtgørelse om formålet med undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner med angivelse af centrale kundskabs- og færdighedsområder. Bekendtgørelse nr. 154 af 7. marts 2001.

§ 1

Stk. 4. Undervisningen skal tillige fremme elevernes alsidige personlige udvikling, jf. folkeskolelovens § 1, stk. 1, gennem undervisningen i de enkelte fag og emner og gennem undervisningen i tværgående emner og problemstillinger, jf. folkeskolelovens § 5, stk. 1. Stk. 5. Hensynet til undervisningens fremme af elevernes alsidige personlige udvikling skal tilgodeses gennem beskrivelser i læseplanerne eller på anden hensigtsmæssig måde.

§ 2.

Stk. 3. §1, stk. 5, som affattet ved § 1, nr. 1, har virkning fra den 1. august 2002.

I forbindelse med ændringen af bekendtgørelsen om formålet med undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner forpligtes kommunerne til at beskrive undervisningens fremme af elevernes alsidige personlige udvikling. Denne beskrivelse kan – som det fremgår af bekendtgørelsen – indføres i læseplanerne eller fremgå på anden måde. Det væsentlige er, at forældre, elever, lærere og pædagoger inddrages i arbejdet.

Hensigten med at beskrive elevernes alsidige personlige udvikling er, at der skal sættes ord på den del af den enkelte skoles virksomhed. Udgangspunktet for beskrivelsen er folkeskolens formål, de kommunale mål og værdigrundlaget for den enkelte skole. Det er noget, alle skoler allerede er i gang med.

Kommunen vælger selv, hvordan arbejdet med beskrivelserne skal tilrettelægges. I nogle kommuner kan det være hensigtsmæssigt at iværksætte arbejdet som et fælles kommunalt initiativ, hvor der tilvejebringes et fælles præg for kommunens skoler. Der kan afholdes fælles inspirationsmøder for forældre, pædagoger og lærere med oplæg og diskussion af værdi- og kompetencebegreber.

Andre steder vælger man måske at tage udgangspunkt i de erfaringer, der allerede findes på skolerne. Mange skoler vil have en virksomhedsplan eller en udviklingsplan, der kan udvides med et afsnit om, hvordan skolen arbejder med elevernes alsidige personlige udvikling. På nogle skoler vil det være naturligt at udbygge et eksisterende samarbejde mellem SFO og skole, således at beskrivelsen omfatter elevens udvikling både i skole og i fritid.

Det er helt afgørende, at det beskrives, hvordan eleverne inddrages, og hvordan denne opgave kan løses ikke af skolen alene eller af forældrene alene – men at der netop her er tale om en opgave, der løses i dialog og som et fælles ansvar mellem flere voksne omkring barnet – og at beskrivelserne indeholder en form for progression. Forberedelse til ”medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter” sker på én måde for en 7-årig i 1. klasse og på en anden måde for en 13-årig i 7. klasse. Det betyder, at den enkelte klasse – det enkelte barns – forældre skal have mulighed for at vide, hvad skolen forventer af dem, og hvad de på den anden side kan forvente af skolen. Det vil være naturligt, at det regelmæssigt drøftes på forældremøder, hvor børnene befinder sig i deres udvikling, og hvordan forældre og skole kan støtte en ønsket udvikling.

Der lægges op til, at der udvikles en fælles forståelse, et fælles sprog, der kan tydeliggøre de grundlæggende værdier for alle skolens parter. Med andre ord: der skal i større udstrækning sættes ord på det, der allerede er en del af skolens praksis.

I erkendelse af, at den proces, der hermed sættes i gang, har de lokale parter som hovedaktører, ønsker Undervisningsministeriet at indgå i dialog om udmøntning og forankring af folkeskolens formål og målsætningerne for elevernes alsidige personlige udvikling. Undervisningsministeriet vil således følge processen og formidle en række af de erfaringer, der gøres lokalt forud for bekendtgørelsens ikrafttræden. Erfaringsindsamlingen og formidlingen vil fx fokusere på udarbejdelse af materiale og beskrivelser, målfastsættelse og evaluering.

Eksemplerne fra skoler og kommuner vil belyse, hvordan der konkret kan arbejdes med sammenhængen mellem fagene og elevens alsidige personlige udvikling.

Endelig arbejdes der mange steder med overgangen mellem hjem/daginstitution og skole. Alle – både i og uden for skolen – anerkender, at børnene møder med forudsætninger, der er bestemt af samarbejdet mellem daginstitution og hjem. Erfaringer fra dette samarbejde kan med fordel tages med ind i skolen og videreudvikles.

Fra formål til beskrivelser

Folkeskolens formålsparagraf beskriver folkeskolens værdisæt og angiver den overordnede indholdsmæssige ramme for skolens arbejde. Den enkelte skole bør derfor med jævne mellemrum drøfte med elever, forældre og andre af lokalsamfundets interessenter, hvordan skolens udmøntning af værdierne fremtræder i den daglige undervisning, og hvordan skolen synliggør sit værdigrundlag og udmøntningen af det.

Folkeskolens formål

§1.

Folkeskolens opgave er i samarbejde med forældrene at fremme elevernes tilegnelse af kundskaber, færdigheder, arbejdsmetoder og udtryksformer, der medvirker til den enkelte elevs alsidige personlige udvikling.

Stk. 2 Folkeskolen må søge at skabe sådanne rammer for oplevelse, virkelyst og fordybelse, at eleverne udvikler erkendelse, fantasi og lyst til at lære, således at de opnår tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle.

Stk. 3 Folkeskolen skal gøre eleverne fortrolige med dansk kultur og bidrage til deres forståelse for andre kulturer og for menneskets samspil med naturen. Skolen forbereder eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens undervisning og hele dagligliv må derfor bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati.

Der stilles ikke specielle krav til kommunerne om, hvordan arbejdet skal tilrettelægges. Der er mange måder at gøre det til en integreret del af skolens samlede undervisning. Der stilles heller ikke specielle krav om, hvordan beskrivelserne skal udformes. Der kan tænkes beskrivelser, som er fælles for hele kommunen. Der kan også tænkes beskrivelser, som udelukkende vedrører den enkelte skole. Men beskrivelserne skal være så konkrete, at det er muligt at bruge dem på den enkelte skole, når undervisningen tilrettelægges. Under alle omstændigheder er det formålstjenligt, at den enkelte kommune/skole melder ud, hvorledes der skal arbejdes med beskrivelserne, hvilke formkrav der stilles, og hvorledes der evalueres undervejs.

Udgangspunktet er det menneske- og samfundssyn, som afspejles i folkeskolens formål.

Det er væsentligt, at arbejdet tilrettelægges på en sådan måde, at så mange som muligt af skolens elever, forældre, lærere, pædagoger m.fl. bidrager med deres syn på, hvad der fremmer elevens alsidige personlige udvikling.

Det understreges, at de følgende eksempler netop er eksempler og ikke kan være udtømmende – akkurat som overvejelserne om, hvad elevernes alsidige personlige udvikling er, ikke kan gøres færdige én gang for alle.

Et fælles grundlag for beskrivelserne af arbejdet med elevens alsidige personlige udvikling kan i en kommune tage udgangspunkt i en drøftelse af følgende spørgsmål:

Hvordan og i hvilken grad kan lærerne omkring en klasse involvere sig i børnenes faglige projekter, deres personlige interesser og liv uden for skolen?

Hvilke organisationsformer og tidsmæssige rammer understøtter elevernes mulighed for at opleve tid til sammenhængende fordybelse?

Hvilke typer projekter kan være meningsfulde for eleverne, på kort og på lang sigt, i og uden for skolen?

Hvordan kan eleverne få medbestemmelse i forhold til undervisningens målfastsættelse og indhold?

På hvilke måder kan eleverne være med til at evaluere undervisningens indhold og deres eget arbejde?

Hvilke lærer- og elevroller skaber de bedste betingelser for, at undervisningen kan være kendetegnet ved tryghed og tilpas udfordring?

På hvilke måder kan det understøttes og vises, at undervisningen er kendetegnet ved, at eleverne aktivt kan bruge kundskaber og færdigheder i nye sammenhænge?

Hvilke praktiske initiativer kan tages for at eleverne oplever, at alle elevers evner og bestræbelser anerkendes og værdsættes?

Udgangspunkt i praksis

En almindelig skoledag er fyldt med eksempler på, hvorledes der arbejdes med elevens alsidige personlige udvikling. I hverdagen lægger man måske ikke altid mærke til, hvordan det gøres. I forbindelse med beskrivelserne er det imidlertid vigtigt at få en fælles bevidsthed om det, skolen allerede gør og at sikre, at alle aspekter af folkeskolens formål foldes ud.

I de følgende afsnit genfindes folkeskolens formål under tre temaer: ”Mange måder at lære på”, ”lyst til at lære” og ”at lære sammen med andre”. Til disse temaer knytter sig en række personlige egenskaber, som kan stimuleres og udvikles hos børnene og de unge.

Som en hjælp til at gøre status og konkretisere de initiativer og aktiviteter, som kan understøtte temaerne, gives en række eksempler fra skolers hverdag.

Herefter følger nogle spørgsmål til overvejelse og diskussion, som kan lægge op til den lokale drøftelse.

Mange måder at lære på

Det er skolens opgave sammen med forældrene at give samtlige elever mod på og lyst til at udvikle sig og bruge alle deres evner og anlæg. Derfor skal der fortsat arbejdes på at udvikle undervisningsmetoder, der bygger på de enkelte elevers forskellige forudsætninger og interesser.

Elevens nysgerrighed, lyst til at lære og virkelyst er afgørende for tilegnelse af kundskaber og færdigheder. Derfor skal undervisningen tage udgangspunkt i elevens interesse og forhåndsviden og i den enkelte elevs måde at lære på.

Skolen skal give elever nyttige kundskaber og færdigheder, og skoledagen skal være en ramme om et godt børneliv - her og nu.

Børneliv rummer en række modsætninger. Det skal være trygt, men samtidig udfordrende. Det skal være struktureret og samtidig frit. Der skal på den ene side være faste rammer, og på den anden side forventes det, at børn udfordrer og udforsker deres omverden. Børn skal gradvist lære at tage ansvar, men samtidig vil vi gerne beskytte dem. Børn lærer i et fællesskab i skolen og klassen, og der skal tages hensyn til, at børn lærer på forskellige måder og i forskelligt tempo, og at børn har forskellige behov på forskellige klassetrin.

Eleverne skal udvikle arbejdsmetoder og udtryksformer. Med andre ord: de skal lære at lære. Det er vigtigt, at skolen medtænker, at verden erkendes med alle sanser. Ved at modtage indtryk og bearbejde indtrykkene til udtryk, bliver børn og unge bedre til at vælge til og fra i en verden med utallige muligheder.

De musiske, kreative og praktiske aktiviteter medvirker til, at alle elever får mulighed for at udvikle flest mulige sider af sig selv. Elevernes kreative sider skal udvikles i et tæt samspil med de øvrige færdigheder.

På samme måde er det vigtigt, at skolen giver plads til, at børnene kan udfolde deres spontane trang til at lege og bruge fantasien. Begge dele er en forudsætning for, at de udvikler sig og trives. I skolen skal både den kropslige og den intellektuelle udvikling tilgodeses. Skolen kan på forskellig vis understøtte barnets fysiske udvikling fx ved at give tid og plads til fysisk udfoldelse både inde og ude.

Udvikling af evnen til aktivt at opsøge og udnytte faglig viden fra relevante medier i forhold til personligt og socialt meningsfulde projekter

På en skole har man valgt:

- at det pædagogiske servicecenter har åbent i hele skolens åbningstid, så skolens computere med internetadgang er tilgængelige for alle elever,
- at etablere en 'forældrebank' på skolens intranet med oplysninger om forældrenes videns- og interesseområder, som eleverne kan trække på i forbindelse med emne- og projektarbejder,
- at elevernes hjemområder er udstyret med faciliteter, der gør det muligt at fremstille konkrete produkter,
- at skolen abonnerer på classesæt af aviser, der gør det muligt for eleverne at anvende oplysninger fra nyhedsmedierne i undervisningen,
- at eleverne får stillet opgaver, som kan løses ud fra deres kendskab til underholdningsindustriens produkter,
- at klasserne på skift fra 3. – 8. klasse laver udstilling på det pædagogiske servicecenter om et spændende naturområde i nærheden, naturen lige nu eller oplevelser fra lejrskolen. Overskriften er: "Der skulle du tage hen".

Til overvejelse:

Hvilken rolle har det pædagogiske servicecenter i denne opgave?

På hvilke måder kan indretning af klasseværelser, faglokaler, gangarealer og væresteder understøtte arbejdsformer, som giver eleverne muligheder for at arbejde selvstændigt med projekter?

Udvikling af evnen til at håndtere følelser

På en skole har man valgt:

- at lægge vægt på, at eleverne fra skolestarten lærer at sætte ord på følelser,
- at lægge vægt på, at eleverne i klassens tid har lejlighed til at udtrykke deres oplevelse af klassens trivsel,
- at forældre, lærere og elever i fællesskab arbejder med at udvikle en omsorgsplan for sorg og krise,
- at arbejde med børns vilkår historisk og i verden lige nu. Eleverne i 5. – 8. klasse får mulighed for at sætte ord og billeder på egne og andre børns levevilkår i geografi og natur/teknik. Udstillingen, ”Vi er her også ...”, vises på det lokale bibliotek

Til overvejelse:

Hvilke pædagogiske aktiviteter kan sætte eleverne i stand til aktiv identifikation, brug, forståelse og håndtering af forskellige følelser?

Hvilke former for kommunikation og samvær kan fremme elevernes evne til at håndtere følelser i situationer, der er vanskelige eller konfliktyldte?

Hvilke initiativer vil skolen tage, så lærerne kan få kendskab til omfanget af mobning?

Udvikling af evnen til aktivt at vedligeholde, udvikle og bruge kroppen hensigtsmæssigt

På en skole har man valgt:

- at købe møbler, der er fleksible, så eleverne selv kan vælge arbejdsstillinger,
- at frikvartererne er så lange, at der er tid til, at eleverne ’kommer i leg’,
- at der er tilstrækkelig tid til spisning og samtale om det, der spises,
- at udemiljøet rummer mange udfordringer, der inviterer til bevægelse,
- at give skolernes motionsdag et indhold og en form, der appellerer bredt til alle elever og lærere.

Til overvejelse:

Hvilke sundhedsfremmende initiativer vil skolen tage?

Hvordan kan man opnå, at rumforståelse og størrelsesbegreber fx i matematik i højere grad knyttes til kropslige aktiviteter?

På hvilke måder kan skolens daglige rytme med undervisning, pauser og leg tilrettelægges, så elevernes sundhed fremmes?

Hvordan kan bygninger og udearealer bidrage til at give eleverne sunde vaner?

På hvilke måder vil skolen inddrage forældrene i dette?

På hvilke måder vil skolen inddrage andre institutioner og lokalsamfundet i dette arbejde?

Udvikling af evnen til aktivt at opsøge, nyde og skabe æstetiske indtryk og udtryk

På en skole har man valgt:

- at 4. klasse har billedkunst, hvor de tager på kunstmuseum for at få indtryk og kunne

omsætte det til eget udtryk. De ser fx 'Sommerdag ved Skagen Sønderstrand'. Hjemme på skolen maler de billeder over samme tema og kommer med ideer til løsning af situationer, hvor én er uden for fællesskabet,

- at indgå en aftale med det lokale bibliotek om fast udstilling af eleverarbejder,
- at deltage i den årlige 'smagens dag', hvor en professionel kok laver mad sammen med 7. klasse,
- at der ved nyanskaffelser og bygningsændringer lægges vægt på smukke og funktionelle materialer,
- at anskaffe skifterammer og skillevægge, så elevernes produkter gives optimale vilkår for udstilling,
- hurtigt at udbedre hærværksgraffiti og skader på bygninger og inventar,
- at afsætte ressourcer til at invitere udøvende kunstnere til at medvirke i undervisningen,
- at inddrage det lokale kunstmuseum i natur/teknikundervisningen for 4. og 5. klasse. Gennem oplevelser af kunstneres naturbilleder får eleverne skærpet opmærksomheden og inspiration til at udtrykke egne naturoplevelser gennem billeder som grundlag for at sætte ord og naturfaglige begreber på sammenhænge i naturen.

Til overvejelse:

Hvilke bygnings- og indretningsmæssige initiativer kan fremme elevernes muligheder for at nyde og skabe æstetiske indtryk og udtryk?

Hvilke arbejdsformer, aktiviteter, stof- og emnevalg er særligt velegnede?

På hvilke måder kan forskellige fag inddrage kunst?

På hvilke måder vil skolen inddrage andre institutioner og lokalsamfundet i at opnå dette?

Lyst til at lære

Selvtillid er afgørende for, at man kan lære. En forudsætning for at elever, der adskiller sig fra flertallet, kan udvikle den nødvendige selvtillid, er, at de oplever, at deres og deres forældres forskellighed respekteres og værdsættes.

Derfor skal der lægges vægt på de positive elementer i elevens arbejde. Det er fremskridtene, der skal være opmærksomhed på – ikke på fejl og mangler. At prøve sig frem, lave fejl og prøve igen er en nødvendig forudsætning for at kunne lære.

Elevens individuelle evner og bestræbelser skal anerkendes og værdsættes, og eleven skal være aktiv i evalueringen af sit eget arbejde.

Undervisningen skal tilrettelægges som en vekselvirkning mellem individuelt og fælles arbejde. Elevernes nysgerrighed skal udfordres, og de skal have mulighed for at fordybe sig, tage stilling og handle.

Endelig må der stilles forskellige forventninger til eleverne. Målet er ikke det samme for alle elever på en gang. De skal have udfordring og tilbagemelding i forhold til, hvor langt de er kommet på vej mod de fælles mål.

Der skal således både arbejdes med fælles og individuelle mål. De fælles mål hører sammen med

læseplanerne for de enkelte fag, mens de individuelle mål drejer sig om den enkelte elevs personlige mål og måde at lære på.

Det er både skolens og den enkelte lærers ansvar at skabe det miljø, hvor dialogen – samtale og samarbejde - er en naturlig og integreret del af undervisningen. Når samtalen indgår som et systematisk element i skolens arbejde, bliver både lærere og elever parter i undervisningens tilrettelæggelse, gennemførelse og evaluering.

Samtalen medvirker til at klargøre elevens udgangspunkt, ressourcer, kompetencer og strategier. Elev og lærer bliver i fællesskab klogere på, hvordan eleven lærer, og det giver fælles forudsætninger for planlægningen af den videre læringsproces.

Udvikling af nysgerrighed og lyst til at lære

På en skole har man valgt:

- at indrette et værkstedsområde til eksperimenterende undervisning til eleverne i skolestarten,
- at undervisningen tager udgangspunkt i elevernes interesser og dagligdag,
- at have skiftende udstillinger af forundringsting i skolens fællesrum – fx dagens ord, ugens digt, månedens billede,
- at der på skolens udearealer er indrettet et område, der giver mulighed for at eksperimentere med vand, jord og ild,
- at lokalområdets virksomheder, foreninger, institutioner og kulturtilbud inddrages i undervisningen,
- at 7. klasse er på virksomhedsbesøg på forældrenes arbejdspladser i efteråret.

Til overvejelse:

Hvilke arbejdsformer, aktiviteter, stof- og emnevalg - tilpasset elevernes alder, køn og kulturelle baggrund - kan især vække, styrke og bevare deres nysgerrighed og lyst til at lære?

På hvilke måder kan undervisningen hjælpe eleverne til at erfare og erkende, at nysgerrighed og lyst til at lære er de væsentligste forudsætninger for at lære?

Udvikling af evnen til at tænke og handle kreativt

På en skole har man valgt:

- at eleverne ud over at bidrage til planlægningen af undervisningen også inddrages i planlægningen af forældremøder og skolens fælles arrangementer,
- at skolens udearealer er indrettet med områder, hvor der er mange forskellige udfordringer,
- at støtte eleverne i at fremstille og formidle produkter og projekter på kreative måder, der taler til flere sanser - fx billeder, drama, musik eller smagsprøver,
- at elevrådet udgiver et skoleblad hver anden måned med bidrag fra alle klasser,
- at 5. klasse hvert år laver en sang til skolens fødselsdag,
- at have udøvende kunstnere på skolen mindst to gange om året.

Til overvejelse:

Hvilke arbejdsformer, aktiviteter, stof- og emnevalg giver eleverne muligheder for at deltage aktivt i problemløsning, udvikling og nytænkning?

På hvilke måder kan undervisningen støtte eleverne i valg af relevante præsentationsformer, når resultaterne af deres problemløsning skal udtrykkes og formidles?

Udvikling af evnen til aktivt at formulere personlige og sociale meningsfulde projekter, mål og strategier for at virkeliggøre og evaluere disse

På en skole har man valgt:

- at man i elevsamtalen tager sammenhængen mellem skole og fritid op,
- at alle klasser arbejder med at lave spilleregler for samværet i klassen og forholder sig til, hvordan der skal følges op på det,
- at lærerne samarbejder i stor-team på årgangene og blandt andet arbejder med mål og evaluering på tværs af fagene ved hjælp af logbog og portfolio,
- at der i arbejdet med uddannelsesplaner i 8.-9. og 10. klasse anvendes gruppevejledning, hvor eleverne støtter hinanden i opmærksomhed på deres styrkesider,
- at skolen har produktionsdage, hvor der i værksteder på tværs af klasserne fremstilles produkter, der sælges af eleverne til den årlige 'bøgefest',
- at eleverne i 4. klasse indsamler og sender skolemateriel og legetøj til børn på en skole i Rumænien,
- at arbejde med legens betydning for den "gode skoledag". I historie, sløjd og natur/teknik arbejder 5. klasserne tværfagligt med historiske og nutidige lege og legeredskabers udvikling og konstruktion. Eleverne udarbejder forslag og modeller til skolens fremtidige udearealer.

Til overvejelse:

Hvilke arbejdsformer, aktiviteter, stof- og emnevalg er særligt velegnede?

På hvilke måder kan forskellige fag bidrage til, at eleverne får erfaringer med at formulere mål?

På hvilke måder kan lærersamarbejdet medvirke til, at eleverne møder en bred vifte af evalueringsmetoder?

At lære sammen med andre

I skolen mødes børn med forskellig baggrund. Det er i skolen, børn og unge for alvor konfronteres med krav om samspil og samarbejde med mennesker, som de ikke nødvendigvis selv har valgt at være sammen med. Her skal de udvikle sig selv og fællesskabet.

Trivsel handler om, at det skal være rart og befordrende at gå i skole. Skolen skal være et sted, hvor man lærer at respektere hinanden. Skolen skal danne ramme om fællesskaber og være fri for mobning, og der skal være de bedst mulige fysiske, psykiske og æstetiske rammer.

Børns meninger bygger på de værdier, som de bevidst eller ubevidst har tilegnet sig. Gennem opvæksten skærper børn og unge deres opmærksomhed på, hvilke grundlæggende værdier vores samfund bygger på.

Det er skolens opgave at få eleverne til at erfare, at demokrati er andet og mere end at give sin stemme ved valg og afstemninger. Derfor er det skolens opgave at synliggøre de værdier, som danner fundamentet for vort samfund. Det drejer sig fx om samspillet mellem miljø og naturressourcer, ret og pligt og medbestemmelse og medansvar. Skolen skal praktisere dette samspil. Den enkelte elev skal opleve sig som en del af skolens fællesskab og medansvarlig for den fælles kultur. Eleverne skal inddrages, tages med på råd om undervisningens tilrettelæggelse og aktivt medvirke i undervisningens gennemførelse og evaluering. Når der i skolens hverdag praktiseres demokrati og gives plads til forskellige meninger, sætter det sig tydelige spor i elevens bevidsthed.

Udvikling af evnen til aktivt at indgå i fællesskaber

På en skole har man valgt:

- at store elever 'adopterer' små elever,
- at projekter og andre elevarbejder udstilles og præsenteres på en måde, der fremmer det kvalitative udtryk og synligheden af den enkelte,
- at der to gange om året arrangeres emnearbejder på tværs af klasserne,
- at inddrage eleverne i arbejdet med en plan for forebyggelse af mobning i skolens sikkerhedsudvalg,
- at klasserne har internetkontakt med venskabsklasser,
- at skolen har en årlig udflugt med fælles aktiviteter for hele skolen.

Til overvejelse:

Hvilke ordninger, traditioner eller organisationsformer kan understøtte udviklingen af elevernes evne til at indgå i sociale fællesskaber?

På hvilke måder kan der i undervisningen skabes rammer for både dialog og diskussion, der kan understøtte, at eleverne udvikler evnen til aktivt og meningsfuldt at deltage i fællesskabet?

Udvikling af evnen til at lede og samarbejde ansvarligt

På en skole har man valgt:

- at arbejde systematisk med elevernes skiftende roller i gruppearbejder,
- at eleverne på skift er ordstyrere i klassens tid,
- at de tre 9. klasser arbejder på tværs af klasserne med projektopgaven,
- at klasserne på skift står for månedlige fællesarrangementer,
- at 8. klasse arrangerer orienteringsløb for resten af skolen i forbindelse med sidste skoledag,
- at 6. klasse er ansvarlig for driften af skoleboden.

Til overvejelse:

Hvilke pædagogiske aktiviteter muliggør, at den enkelte elev kan opleve sig selv som leder af en proces?

Hvilke pædagogiske aktiviteter understøtter, at eleverne udvikler evner til at indgå ansvarligt i samarbejde med andre?

Hvilke initiativer vil skolen tage, for at drenge og piger sættes i situationer, der giver kønnene lige muligheder?

Udvikling af evnen til aktivt at indgå i demokratiske processer

På en skole har man valgt:

- at elevrådet kommer på kursus for at få indsigt i de processer, der skal drive arbejdet fremad,
- at eleverne samles til klyngemøder hver mandag morgen. Her skiftes klasserne til at stå for programmet, lede mødet og skrive fælles beslutninger ned. Hvis en beslutning kræver kontakt til andre – pedel, skolebestyrelse, kommunalbestyrelse – er det den pågældende klasse, der følger beslutningen helt til dørs,
- at elevrådet for den mellemste gruppe står for et månedligt arrangement i kantinen. Der er på forhånd tilmelding til spisning. En klasse er udvalgt til at stå for underholdning. Det er besluttet at arrangementet skal tale til alle sanser!
- at 2. klasse har en vægavis, hvor eleverne kan skrive/tegne om deres oplevelser med skolen, kammerater og lærere. Skoleinspektøren kommer jævnligt i klassen og taler med eleverne om tavlens indhold,
- at skolens tre 9. klasser i fællesskab står for afviklingen af sidste skoledag. Som udgangspunkt skal klassernes meget forskellige ideer og ønsker samarbejdes til én fælles idé, som tager højde for, at dagen skal være vellykket for alle skolens elever,
- at to forældre i skolebestyrelsen forbereder og efterbehandler dagsordenen til skolebestyrelsesmøderne sammen med de to elevrepræsentanter,
- i 7. og 8. klasse at arbejde med udviklingen af lokalsamfundet i tid og rum. I historie og geografi arbejdes der tværfagligt med ændringerne i områdets forskellige funktioner, kort studeres, og der hentes materiale fra det lokale arkiv. Der arbejdes med fremtidsplaner ud fra forskellige opfattelser af ”det gode liv” og projektet fremlægges i lighed med lokalplaner til høring bl.a. for skolens andre elever,
- at der på skolens intranet er etableret et åbent debatforum for elever, lærere, pædagoger og forældre.

Til overvejelse:

Hvilke arbejdsformer og pædagogiske aktiviteter kan undervisningen indeholde, som giver anledning til, at eleverne får erfaringer med at deltage aktivt i demokratiske processer?

På hvilke måder kan skolens og klassens fælles aktiviteter tilrettelægges, så eleverne inddrages mest muligt?

På hvilke måder kan der skabes progression i arbejdet med elevernes medbestemmelse, så deres forskellige alder og erfaring tilgodeses?

Udvikling af personlig frihed

På en skole har man valgt:

- at der i elevsamtalen skal være særligt fokus på elevens personlige mål og valg,
- at have en inde- / udeordning, hvor eleverne kan vælge, hvor på skolens område, de vil opholde sig i undervisningsfrie perioder,

- at tilstræbe, at eleverne selv indlægger pauser, når der arbejdes i grupper og projekter,
- at eleverne inddrages i arbejdet med årsplaner for skolen og den enkelte klasse,
- at have lange frikvarterer for at give plads til elevernes egne aktiviteter,
- at have et princip om 'åbne døre', så klasselokaler, pædagogisk servicecenter og faglokaler er tilgængelige hele dagen.

Til overvejelse:

På hvilke måder kan undervisningen støtte eleverne i at sætte sig personlige og meningsfulde mål samt i at nå disse mål?

Hvilke pædagogiske aktiviteter styrker elevernes oplevelse af selvtillid og selvværd?

Hvilke ordninger, traditioner og organisationsformer kan understøtte elevernes frie valg?

Litteratur

På de følgende sider findes en kommenteret liste med eksempler på inspiration fra nyere relevant forskning og litteratur. Listen – der ikke er udtømmende - er tænkt som en mulighed for at hente inspiration til den lokale debat. Den er samtidig en støtte til udformningen af beskrivelserne af elevernes alsidige personlige udvikling.

Birgitte Birkvad argumenterer i artiklen ”Hvor kommer kompetencerne fra” - Uddannelse 1999,9 - for, at kompetencebegrebet flyttes fra de luftige formålsformuleringer ind i planlægningen af den daglige undervisning. Artiklens hovedkonklusion er, at legen er central for udviklingen af kompetencer. Leg som sådan gør det imidlertid ikke alene. Legen skal have næring og inspiration, og det får den blandt andet ved, at mennesker, der mestrer et område, er villige til at dele det med andre. Børn – og voksne – udfordres og udvikles ved at erobre nyt land sammen med nogen, som vil vise dem verden, og ikke ved at vade i ring i et området begrænset af egne erfaringer og oplevelser. Der afsluttes med at sige, at vi skylder børnene - og os selv – at vi ikke stiller os tilfredse med at kunne beskrive og terminologisk afgrænse kompetencerne, men at vi finder ud af, hvordan vi bedst fremmer en kompetenceudviklende skole.

Børne- og Kulturchefforeningens pjec ”Folkeskolen i det 21. århundrede – under fortsat forandring” - Børne- og Kulturchefforeningen, 2000 - fremhæver betydningen af udviklingen af selvværd og et positivt selvbillede, ligesom evne og parathed til at indgå i samspil med andre og udvikle social kompetence skal udfordres gennem engagement, fællesskab, medinddragelse og krav i skolen. Den enkelte skole skal derfor sætte mål og udforme handleplaner for det sociale liv på skolen. Forældrenes medansvar skal tydeliggøres i handleplanerne.

Danmarks Lærerforenings jubilæumsskrift ”Vi lærer for livet – hele livet” - Danmarks Lærerforening 1999 - giver mange bud på, hvilke kompetenceområder der bør udvikles. Klaus P. Mortensen efterlyser de fundamentale kompetencer, der har med vores elementære, fysiske og eksistentielle virkelighed og med denne virkeligheds sociale, kulturelle og historiske overbygninger at gøre – kompetencer, som betinger det meste af, hvad vi foretager os, både i skolens forskellige fag og i den virkelighed udenfor, som skolen er forpligtet på. Jørgen Husted taler for livsoplysning, selvudvikling og livsduelighed. Per Fibæk Lauersen fremhæver, at skolen skal styrke et bredt spektrum af intelligenser, og at de fleste mennesker har styrkeområder. Kjeld Fredens siger, at vidensamfundet udfordrer den boglige skole, der for ensidigt udvikler de akademiske og boglige evner på bekostning af de praktiske, følelsesmæssige og sociale evner.

Niels Egelund konkluderer efter gennemgang af de seneste ca.15 års forskningsrapporter i artiklen ”Basale færdigheder for livet – Cross Curricular Competences (CCC), at man i de fleste lande har en stærkt øget opmærksomhed på, at livet stiller en bredere række af kompetencemæssige krav end de rent faglige, og det stiller krav til både læringsmiljø og metoder, samt krav til evaluering. Der er forskellige måder at indkredse de basale færdigheder på, men samlet finder forfatteren, at der synes at kunne peges på 7 vigtige delelementer: 1) Kommunikation, 2) Brug af tal, 3) Informationsteknologi, 4) Problemløsning, 5) Samarbejde med andre, 6) Personlige egenskaber, 7) Særlig erhvervsrelateret viden og forståelse.

Folkeskolen år 2000 video ”Dialogen i undervisningen” – en video til lærere, skolebestyrelser samt andre, der er interesserede i at debattere og udvikle metoder og organisationsformer, som tilgodeser den enkelte elevs alsidige udvikling. Videoen giver inspiration til at tilrettelægge undervisningen, så den indebærer udfordringer for den enkelte elev. Den viser eksempler på, hvordan læreren i det daglige arbejde kan få indsigt i den enkelte elevs behov og forudsætninger og anvende denne viden, når undervisningen skal tilrettelægges.

Folkeskolen år 2000 publikationen ”Teamsamarbejde – et inspirationsmateriale” – www.f2000.dk ser blandt andet på samspillet mellem klasseteam/planlægningsteam og fagteam på en række opgaver for de to teamdannelse. For klasseteamet gælder, at det har en særlig rolle i forhold til elevernes alsidige personlige udvikling og trivsel: 1) Den enkelte elevs udvikling, trivsel, behov, kompetencer og kvalifikationer. 2) Klassens udvikling og trivsel, behov, kompetencer og kvalifikationer. 3) Tilrettelæggelse af sociale aktiviteter. 4) Faglige områder af betydning for at støtte en elevs udvikling. 5) Tilrettelæggelse og gennemførelse af tværfaglige forløb. Fagteamet har også nogle opgaver i forhold til samme rolle: 1) Erfaringsudveksling om aktiviteter og arbejdsformer, der bedst tilgodeser de mål, skolen har med undervisningen. 2) Anvendelse af holddannelse.

FN’s Konvention om Barnets Rettigheder <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

I konventionen fremhæves det bl.a., at undervisningen skal sigte på den fulde udfoldelse af barnets personlighed, begavelse samt åndelige og fysiske evner. Barnet skal forberedes til et ansvarligt liv i et frit samfund i anerkendelse af forståelse, fred, tolerance, lighed mellem kønnene og venskab mellem alle folkeslag, etniske, nationale og religiøse grupper og mennesker tilhørende oprindelige folkeslag. Barnet skal udvikle respekt for det fysiske miljø.

I den generelle kommentar om konventionens implementering hedder det, at ”grundlæggende færdigheder ikke alene omfatter læse- og regnefærdigheder, men også livsfærdigheder (”life skills”) som fx evnen til at træffe afbalancerede valg, løse konflikter på en ikke-voldelig måde og udvikle en sund livsstil, gode sociale relationer og ansvarlighed, kritisk sans samt kreative og andre evner, der bibringer børn de nødvendige redskaber til at udnytte deres muligheder.”

Bente Jensen skriver i ”Kompetence og sociale processer”, der er et notat udarbejdet til Regeringsudvalget om Social Arv, at der i kompetencebegrebet ligger flere elementer, der ikke findes entydige teorier om, men lidt forenklet kan man sige, at kompetence er noget man har, fordi man ved noget, kan noget og gør noget, der lever op til udfordringerne i en given social situation og i en bredere kulturel kontekst”. Derefter foreslår hun, at der opdeles i tre kernekompetencer, der er nødvendige og centrale som grundlag for at klare sig menneskeligt: 1) Faglig kompetence, 2) Forandringskompetence, 3) Social kompetence. Til sidst anbefales, at skolen og institutionerne fremover fokuserer bredt på kompetencebegrebet, bl.a. ved at det faglige ”gentænkes” ud fra et overordnet mål om at styrke børns roller som aktører i og medansvarlige for det sociale miljø i skole og institution.

Per Schultz Jørgensen ser i artiklen, ”Hvad er kompetence?” - Uddannelse 1999,9 - på, hvad der er kernekompetencer, og han identificerer tre: 1) En faglig kompetence, 2) en forandringskompetence og 3) en social kompetence. Der ses derefter på, hvorledes disse udvikles i folkeskolen, og forfatteren finder, at læreren er den helt centrale figur, og dette gælder samtidig med, at læreren i dag har mistet den autoritet, som for 30-40 år siden var forbundet med den status, der lå i jobbet.

Der er derfor i stedet brug for en indre autoritet – at man tror på personen. Tror man ikke på ham, bliver han ligegyldig eller måske latterlig. Derfor skal lærere – og pædagoger – være troværdige og ægte, de skal have autenticitet. Det stiller igen nye krav til en næsten ny dagsorden for læreruddannelsen. Det handler ikke mere om kun faglige færdigheder, heller ikke om formidlingsmæssig kunnen i traditionel pædagogisk forstand. Den nye lærerrolle omfatter krav om, at læreren skal kunne ”gå på tre ben”: det faglige, det formidlingsmæssige og det menneskelige og personlige.

Hans Henrik Knoop giver i bogen, "Leg, læring og kreativitet" - LEGO/DPU, 2001 - en opdateret indføring i essentiel læreprocespsykologi, hjerneforskning og socialpsykologi, som fører frem til en præcisering af, hvilke almene kompetencer videnskaben peger på, at alle bør tilegne sig, og hvorledes man som forældre eller professionel kan understøtte, at dette sker. Kapitel 1 præsenterer nogle af de vigtigste psykologiske udviklingsprincipper i børns, unges og voksnes liv. Kapitel 2 fokuserer på nye indsigter i hjernens udvikling og funktion, og Kapitel 3 giver, via en række scenarier, konkrete eksempler på, hvorledes man kan bruge den nye viden i opdragelse og undervisning. Bogen henvender sig både til professionelle og forældre.

Lars Kolind nævner i sin bog, ”Vidensamfundet” - Gyldendal 2000 - hvor han i øvrigt refererer til sit arbejde i Kompetencerådet, at uddannelse fremover kommer til at lægge vægt på et bredere spektrum af kompetencer hos den enkelte. Der bliver brug for mennesker med særlige kompetencer inden for IT-området. Der bliver stort behov for mennesker, der er gode til at kommunikere med andre – ikke mindst på fremmedsprog. Kreative, dynamiske og visionære mennesker, ledere og sælgere kommer heller ikke til at kede sig. Personer med håndværksmæssige færdigheder kommer der nok til at blive mindre behov for, fordi arbejdet flyttes til lande med mindre lønninger, mens arbejdet her i landet overlades til montører. Samtidig vil der dog ifølge forfatteren stadig være stort brug for personer uden traditionelle boglige færdigheder, hvis deres øvrige kompetencer udnyttes, fx inden for mange nye offentlige og private serviceområder. Uddannelsessystemet skal derfor blive bedre til at hjælpe mennesker i alle aldre til at erkende, hvor deres talenter ligger og til at hjælpe dem med til at udvikle dem.

Kommunernes Landsforenings debatoplæg: ”Den lokale folkeskole – nye veje” - Kommunernes Landsforening 2000 - nævner blandt andet, at folkeskolen skal være en skole for alle. Forskellighed er en samfundsmæssig styrke, og det vil være skolens opgave at sikre, at hvert eneste barn udvikler, kender og bruger sine evner. Man spørger: Udfordrer og udvikler undervisningen alle børns potentialer? Fremhæver og dyrker skolen i for ringe grad børnenes stærke sider, det vil sige det, de er gode til, og det, der giver dem selvværd? Omsorg, læring og personlig udvikling nævnes som den røde tråd i de tilbud, som det offentlige har ansvaret for i relation til børn og unge.

Kommunernes Landsforening: ”Værdsæt skolen” – Metodekommode II – Kommunernes Landsforening august 2001. Pjecen sætter barnet i centrum og fokuserer på det enkelte barns betydningsfulde fællesskaber. Udenlandske erfaringer belyses, herunder forskellige tilgange til evaluering af elevens alsidige personlige udvikling.

Mandag Morgen Strategisk Forum siger i Folkeskolen år 2000-publikationen, ”Folkeskolen som kompetencemiljø” – www.f2000.dk - at skolens dannelsesopgave bør forstås på en ny måde. Først

bør man have en diskussion om, hvorfor vi skal lære: Er det for skolen eller for livet? Rapporten svarer, at der både skal være et nytteperspektiv over for samfundet og en hensyntagen til behovet for at styrke den personlige udvikling. Under spørgsmålet om, hvad vi skal lære, påpeges videre, at den traditionelle opdeling mellem det faglige perspektiv og den personlige udvikling antyder et syn på elevens læreproces, der ikke tager hensyn til det hele menneske, hvorfor opdelingen må opgives. Endelig ønskes en diskussion af, hvordan vi forstår, og her påpeges, at det at forstå ofte i høj grad er koblet til det følelsesmæssige – læringen begynder således ofte med stemningen og den stemthed, der er i situationen.

Maj Cecilie Nielsen og Niels Chr. Nielsen skriver i ”Verdens bedste uddannelsessystem” - Fremad 1997 - om kompetencer og helhed i uddannelsen, at en helhedspræget uddannelse også betyder helhed og balance mellem uddannelsens elementer, mellem teori og praksis, laboratorier og auditorier, mellem undervisning og arbejde. Der skal være balance mellem intellektuelt og fysisk arbejde, så krop og hoved hænger sammen. Uddannelsen skal bidrage til helhed i den personlige udvikling, idérigdom, kreativitet, evne til at se muligheder frem for begrænsninger, evne til at sætte grænser, mål, gennemslagskraft og ambition. Det er også vigtigt at udvikle evnen til refleksion, som gruppe og individuelt og evnen til at lære af det, man har gjort.

Birthe Ravn og Trine Holst Mortensen har gennemført to analyser, ”Empirisk forskning i de bløde kompetencer” – www.f2000.dk - ”Bløde kompetencer i folkeskolen 1 – En indkredsning” og ”Bløde kompetencer i folkeskolen 2 – de enkelte fag”. De finder her, at der generelt er en stigende opmærksomhed på, at den faglige kompetence og den faglige udvikling er afhængig af de bløde kvalifikationer, men at der i øvrigt langt fra er tale om nogenlunde definerbare og entydige begreber. Der argumenteres for, at den øgede interesse for den bredere forståelse af læring er et resultat af den samfundsmæssige moderniseringsproces, der ikke mindst er præget af en meget hastig informationsteknologisk udvikling og ændrede sociale relationer. Forfatterne søger selv at få overblik over området, og de finder, at moderniseringsprocessen er en følge af en større fokusering på, at de enkelte individer skal udvikle deres egenart til gavn for det almene fælles, at de bløde kvalifikationer skal inddrages som et supplement til og forbedring af den faglige kompetence, og endelig at der er brug for omstillingsparathed. Med blik på folkeskoleloven identificeres tre bløde kompetencer: 1) Social kompetence. 2) Handlekompetence. 3) Personlig/emotionel kompetence. Derpå gennemgår forfatterne systematisk, hvorledes disse kompetencer er fordelt og kan udvikles i folkeskolens fag. Samme forfattere ser endvidere specifikt på udviklingen af den sociale kompetence i folkeskolen og i fritiden i ”Bløde kompetencer i folkeskolen 3 – Social kompetence”, ”Bløde kompetencer i folkeskolen 4 – Fritiden”, ”Bløde kompetencer i folkeskolen 5 – Personlige kompetencer i gymnasiet” og ”Bløde kompetencer i folkeskolen 6 – Undervisningen”.

Rådet for Uddannelses- og Erhvervsorientering (RUE) udgiver sammen med Undervisningsministeriet Uddannelsesbogen, som alle elever i 6. – 10. klasse skal arbejde med. Bestemmelserne herom er fastlagt i bek. nr 501 af 6. juni 2000. Uddannelsesbogen <http://www.r-u-e.dk/rue/udgiver/index.htm> er et kompetenceværktøj, som gennem vejledningssamtalerne retter fokus mod de enkelte elevers kompetencer i forhold til givne mål i og efter grundskolen. Samtalerne er især rettet mod elevens interesseområder, elevens stærke sider, forventninger til fremtiden og udviklingsønsker samt det, han/hun kunne blive bedre til. Arbejdet med kompetencer indgår i en progressiv

sammenhæng begyndende med interesseområderne i 6. klasse og sluttende med kompetencerne i forhold til de konkrete uddannelsesønsker og –mål i 9. eller 10. klasse. De værdier og kompetencer, som især skal understøtte elevernes valgkompetence, er personlig frihed, sociale fællesskaber samt evnen til at formulere personligt og socialt meningsfyldte projekter og mål.

Karsten Schnack og Hans Jørgen Kristensen har redigeret bogen, ”Faglighed og undervisning” - Gyldendal 2000. Her inviteres læseren til at overveje problemstillinger, der er fælles for alle fag. Derefter fremlægger og diskuterer forfattere med udgangspunkt i forskellige fag og faggrupper fag-specifikke problemstillinger.